

**КЛАСИФІКАЦІЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ ПРАВА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ**

**CLASSIFICATION OF APPRAISAL CONCEPTS OF RIGHTS
OF SOCIAL SECURITY OF UKRAINE**

Актуальність статті полягає в тому, що у праві соціального забезпечення оціночні поняття є поширеним явищем та мають свої особливості. Так, вони не мають вичерпного тлумачення, їх розкрито поверхнево. Також визначення чи орієнтовні переліки оціночних понять права соціального забезпечення доводиться шукати у законодавчих актах інших галузей права, що надалі впливає на їх значення. Оскільки, зміни до законодавчих актів вносяться щоденно, то кількість оціночних понять та різноманітність їх видів також зростає. Для систематизації і виділення останніх серед інших термінів необхідно зрозуміти у чому полягає «оціночність» кожного слова, словосполучення та які характерні ознаки відрізняють поняття одне від одного. Тому нами було проаналізовано ряд нормативно-правових актів соціального законодавства і співвіднесено тлумачення окремих оціночних понять у сфері соціального забезпечення. Метою статті є здійснення класифікації оціночних понять у праві соціального забезпечення та виявлення основних проблем застосування оціночних понять у правових нормах. У статті проаналізовано наукові підходи до встановлення видів оціночних понять права соціального забезпечення України. Здійснено критичний аналіз позицій вчених, визначено переваги та недоліки. Сформульовано авторську класифікацію оціночних понять права соціального забезпечення. Деталізовано зміст і значення кожного з критеріїв класифікації. З'ясовано, що будь-які причини, які наведе військовослужбовець можуть бути визнані поважними з точки зору командира військової частини. До поняття «поважні причини» можуть входити певні неочікувані або передбачувані обставини ужитті військовослужбовця, дії фізичних або юридичних осіб, явища, що не залежать від його волі. Віднесення причини до поважної здійснюється переважно на підставі норм моралі і не завжди причини, які військовослужбовець буде вважати поважними будуть такими для командира (начальника) військової частини. Наголошено, що у законодавчих актах, що належать до системи права соціального забезпечення можна виявити велику кількість оціночних понять, що потребують конкретизації та законодавчого закріплення. Для їх класифікації основним критерієм вважаємо ступінь конкретизації оціночних понять законодавцем. З метою розкриття цих понять законодавець часто використовує орієнтовні не вичерпні переліки. За допомогою їх оціночні поняття наповнюються змістом та становляться більш визначеними.

Ключові слова: оціночні поняття, соціальне законодавство, право соціального забезпечення, соціальні права, соціальний захист.

The relevance of the article lies in the fact that in social security law, valuation concepts are a common phenomenon and have their own characteristics. Yes, they do not have a comprehensive interpretation, they are revealed superficially. Also, definitions or approximate lists of evaluative concepts of social security law have to be sought in legislative acts of other branches of law, which further affects their meaning. Since changes to legislative acts are made daily, the number of evaluative concepts and the variety of their types also increases. In order to systematize and highlight the latter among other terms, it is necessary to understand what is the "value" of each word, word

combination and what characteristic features distinguish the concepts from each other. Therefore, we have analyzed a number of normative legal acts of social legislation and correlated the interpretation of individual evaluative concepts in the field of social security. The purpose of the article is to carry out the classification of evaluative concepts in the law of social security and to identify the main problems of the application of evaluative concepts in legal norms. The article analyzes scientific approaches to establishing types of evaluative concepts of social security law of Ukraine. A critical analysis of the positions of scientists was carried out, the advantages and disadvantages were determined. The author's classification of evaluative concepts of social security law is formulated. The content and meaning of each of the classification criteria is detailed. It was found that any reasons given by a serviceman can be considered valid from the point of view of the commander of the military unit. The concept of "reasonable reasons" may include certain unexpected or predictable circumstances of a serviceman's behavior, actions of individuals or legal entities, phenomena that do not depend on his will. Attribution of a reason to respectable is carried out mainly on the basis of moral standards, and not always the reasons that a serviceman will consider respectable will be such for the commander (chief) of the military unit. It is emphasized that in the legislative acts belonging to the system of social security law, it is possible to find a large number of evaluative concepts that require specification and legislative consolidation. For their classification, we consider the degree of concretization of evaluative concepts by the legislator to be the main criterion. In order to reveal these concepts, the legislator often uses indicative, non-exhaustive lists. With their help, evaluative concepts are filled with content and become more defined.

Key words: *evaluative concepts, social legislation, social security law, social rights, social protection.*

Актуальність теми. У праві соціального забезпечення оціночні поняття є поширеним явищем та мають свої особливості. Так, вони не мають вичерпного тлумачення, їх розкрито поверхнево. Також визначення чи орієнтовні переліки оціночних понять права соціального забезпечення доводиться шукати у законодавчих актах інших галузей права, що надалі впливає на їх значення.

Оскільки, зміни до законодавчих актів вносяться щоденно, то кількість оціночних понять та різноманітність їх видів також зростає. Для систематизації і виділення останніх серед інших термінів необхідно зрозуміти у чому полягає «оціночність» кожного слова, словосполучення та які характерні ознаки відрізняють поняття одне від одного. Тому нами було проаналізовано ряд нормативно-правових актів соціального законодавства і співвіднесено тлумачення окремих оціночних понять у сфері соціального забезпечення.

Стан дослідження. Класифікація цих понять є актуальною та малодослідженою проблемою. Вперше оціночні поняття стали предметом дослідження С. І. Вільнянського. Надалі ці питання у своїх працях вивчали багато вітчизняних та українських вчених таких як: Є. І. Астрахан, В. А. Багрій, М. І. Бару, І. П. Зеленко, М. І. Іншин, Т. В. Кашаніна, В. Н. Кудрявцев, Д. М. Левіна, О. А. Степанова, С. М. Черноус та інші.

Тому, виходячи із вищевказаного, **метою дослідження** є здійснення класифікації оціночних понять у праві соціального забезпечення та виявлення основних проблем застосування оціночних понять у правових нормах.

Виклад основного матеріалу. На шляху до розкриття мети необхідно визначити конкретні задачі дослідження:

- проаналізувати позиції науковців щодо видів оціночних понять у загальній теорії права;
- запропонувати класифікацію оціночних понять у праві соціального забезпечення;
- виявити оціночні поняття у законодавчих актах права соціального забезпечення;
- розкрити зміст та дослідити проблеми тлумачення окремих оціночних понять.

Матеріали дослідження можуть бути використані при розробці проєктів законодавчих актів, удосконаленні існуючої бази законодавства у сфері права соціального забезпечення та здійсненні пов'язаної правотворчої діяльності.

Результати також можуть застосовуватись при викладанні навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення» студентам юридичного профілю; юристами для більш глибоко розу-

міння змісту оціночних понять, якими оперує понятійний апарат права соціального забезпечення та для наступних наукових розробок.

Передусім пропонуємо розглянути визначення «оціночні поняття». Для цього звернемося до юридичної енциклопедії, що містить наступну дефініцію: «оціночні поняття у праві – поняття, зміст яких недостатньо чи взагалі не визначено теорією права» [1, с. 400]. В. Е. Жеребкін визначає оціночні поняття як не визначені в законі теорії чи судовій практиці строки правової науки [2, с. 7].

Певна річ, що вказані дефініції підкреслюють «оціночність» цих понять. Їх існування у нормах права є неминучим явищем та повинно узгоджуватись з кількістю прямо передбачених термінів у законах. Тому при редакції будь-якого закону законодавець повинен звертати увагу на виникнення розбіжностей у роз'ясненнях певних понять. Надалі слід закріплювати визначення оціночних понять, що стали предметом найбільших дискусій при застосуванні у практичній діяльності, як терміни у законодавстві.

У результаті створення нових правових норм та збільшення кількості оціночних понять у праві соціального забезпечення виникає потреба у їх систематизації. На жаль, це питання не розкрито ні вітчизняними ні українськими науковцями.

Тому ми пропонуємо звернутися до прикладів організації оціночних понять на певні групи у галузях права, що тісно пов'язані з правом соціального забезпечення.

Так, С. А. Резанов при дослідженні адміністративно-правових норм розділяє оціночні поняття «в залежності від ступеня конкретності їх нормативного формулювання» на дві групи. До першої належать «ті, окремі ознаки яких, закріплені у правових нормах, а інші визначаються у процесі застосування права. Це такі поняття як: «сильне сп'яніння», «злісний порушник», «малозначність», «грубе порушення». Другу групу складають оціночні поняття, що «лише орієнтують правозастосувача, визначаючи загальний напрямок його оціночної діяльності». До їх числа відносяться формулювання «у необхідних випадках», «у виняткових випадках», «як правило» [3].

Якщо застосувати цей критерій до оціночних понять у праві соціального забезпечення, то також можна знайти приклади понять, що належать до цих груп. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 101 Закону України «Про пенсійне забезпечення» міститься поняття «у необхідних випадках», а саме у такій нормі: «органи, що призначають пенсії, мають право вимагати відповідні документи від підприємств, організацій і окремих осіб, а також в необхідних випадках перевіряти обґрунтованість їх видачі» [4], яке можна віднести до другої групи оціночних понять за наведеним критерієм.

У трудовому праві ще за радянської доби Є. І. Астрахан класифіковано оціночні поняття за ступенем конкретизації на чотири групи: з «нульовим» ступенем; наводиться певний «орієнтир», що підказує загальний напрямок, але без будь-яких переліків; встановлюється орієнтовний не вичерпний перелік фактичних складів, які підводяться під це оціночне поняття; вичерпно конкретизовані, стали абсолютно-визначені на думку самого автора [5, с. 40].

Ця класифікація аналогічно може бути застосована і до оціночних понять права соціального забезпечення. В основу наданого групування покладено базову ознаку оціночних понять – не конкретизованість законодавцем. Також згадується про не вичерпність переліку характеристик чи складових будь-якого оціночного поняття.

С. М. Черноус подібно поділяє оціночні поняття трудового права України за ступенем конкретизації при цьому виділяючи 2 групи: відносно оціночні та абсолютно оціночні. Надалі розглядає різновиди лише відносно оціночних понять за способом та видом конкретизації. А також класифікує поняття «залежно від того, у якій галузі законодавства визначені критерії конкретизації оціночного поняття, що використано в законодавстві про працю на: 1) відносно оціночні поняття, які використані в законодавстві про працю і критерії конкретизації яких визначені в нормах трудового права України; 2) відносно оціночні поняття, які використані в законодавстві про працю і критерії конкретизації яких визначені в інших галузях законодавства» [6, с. 27].

До того ж С. М. Черноус здійснює класифікацію оціночних понять трудового права за наступними групами, а саме: 1) якісні оціночні поняття трудового права; 2) кількісні оціночні поняття трудового права; 3) складені оціночні поняття трудового права [6, с. 26].

Виділені критерії для оціночних понять трудового права досить влучно застосовувати і для систематизації оціночних понять права соціального забезпечення. Галузь трудового права знаходиться у тісному зв'язку з правом соціального забезпечення, тому деякі оціночні поняття з їх законодавчих актів можуть співпадати. Так, наприклад, поняття «поважні причини», яке міститься у п. 3 ст. 40 Кодексу законів про працю та у ч. 10 ст. 10¹ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Здійснений аналіз приводить до висновку, що оціночні поняття права соціального забезпечення можна класифікувати використовуючи такі критерії:

1. За належністю поняття до конкретних підгалузей, що входять до системи права соціального забезпечення. Здебільшого науковці виділяють підгалузі з наступними умовними назвами: пенсійне право, право соціальної допомоги, право соціального обслуговування [6].

2. За окремими законодавчими актами, що входять до системи джерел права соціального забезпечення (по окремим законам, постановам, положенням і т. д.).

3. За ступенем розкриття поняття законодавцем: конкретизовані з певним «орієнтиром», абсолютно не конкретизовані, конкретизовані за допомогою не вичерпного переліку.

4. За будовою складових частин поняття: складні та прості.

Під простими оціночними поняттями слід розуміти словосполучення, яке не містить у своєму складі інших оціночних понять («належні умови», «професійні труднощі»). Складні – це словосполучення, що складається з двох або більше оціночних понять («небезпечний виробничий фактор»).

5. За якісними та кількісними характеристиками: якісні та кількісні. Якісні оціночні поняття є спрямованими на описову характеристику предмета розгляду («належні умови»), а кількісні означають міру, величину предмета, тобто оціночною є кількість цього поняття («всіма перевагами, що надаються водіям з інвалідністю»).

Пропонуємо проаналізувати види оціночних понять, обравши критерій – за окремими законодавчими актами, що входять до системи джерел права соціального забезпечення.

Для початку розглянемо Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [7]. Перша стаття розкриває визначення основних термінів і у викладені цих понять містяться деякі оціночні. Наприклад, у п. 5 ч. 1 ст. 1 у терміні «нешасний випадок» має оціночне поняття «небезпечний виробничий фактор». Термінологія законодавства відсилає нас на визначення у Правилах безпеки в газовому господарстві коксохімічних підприємств і виробництв, де це поняття розкрито як вид небезпечного впливу на людину (обладнання, машини тощо) у разі виникнення аварійної ситуації [8].

У цьому випадку це відносно оціночне поняття права соціального забезпечення норми якого конкретизуються у законодавчому акті щодо охорони праці як інституту трудового права. Воно є складним, адже «небезпечний фактор» і «виробничий фактор» – це два оціночні поняття. А також є якісним – описує характеристики фактора.

Термін «професійне захворювання» у п. 7 ч. 1 ст. 1 цього Закону охарактеризовано не вичерпним переліком на це вказує словосполучення «певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою» і тому його теж можна вважати оціночним.

У п. 6 ч. 2 ст. 15 Закону передбачено, що роботодавець зобов'язаний безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи та підприємстві представників Фонду [7].

Оціночними поняттям тут виступають «необхідні умови для роботи». Це якісне відносно оціночне поняття, що частково розкрито у пункті 1.7 Положення про комісію (уповноваженого) із страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності як «надання приміщення з відповідним обладнанням для проведення її засідань та узгодження питань про їх проведення у зручний для членів комісії час з дотриманням умов оплати праці за їх місцем роботи» [9].

Норми згаданого Положення регламентують необхідні умови саме для членів комісій, тому слід розширити значення цього оціночного поняття, застосувавши його для працівників Фонду.

На нашу думку, «необхідні умови для роботи» – це сукупність умов щодо надання робочого місця у період перебування на підприємстві, забезпечення основною інформацією щодо специфіки роботи конкретної організації та створення роботодавцем комфортної робочої обстановки для працівників Фонду.

У Законі України «Про соціальний діалог в Україні» насиченістю оціночних понять в одній статті привертає увагу ч. 1 ст. 3, де викладено основні принципи соціального діалогу [10].

Такі словосполучення як: «добровільності та прийняття реальних зобов'язань», «компромісних рішень», «пріоритету узгоджувальних процедур» – є оціночними. Їх оціночність головним чином полягає у тому, що вони застосовуються на розсуд суб'єкта та в залежності від конкретних домовленостей між сторонами. Поняття «компромісні рішення» можна визначити як рішення, що зумовлені взаємними поступками задля досягнення поставлених цілей. Щодо «узгоджувальних процедур», то у ч. 4 ст. 8 Закону розкривається їх мета, але не зміст самого поняття чи перелік конкретизуючих характеристик, що до нього належить. Для виведення дефініції цього поняття

звернемося до юридичної енциклопедії. Так, процедура у правовому розумінні – це врегульований законом, іншим нормативно-правовими актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату [1].

Пропонуємо розуміти «узгоджувальні процедури» як визначені сторонами (представниками) соціального діалогу конкретного рівня згідно законодавства або колективної угоди, послідовні дії їх учасників, що спрямовані на висловлення власних позицій кожної із сторін та формулювання (розробку) компромісних рішень під час укладання наступних законодавчих проєктів.

На нашу думку, вказане оціночне поняття є простим, якісним, не конкретизованим, але тлумачити це поняття можливо виходячи з його мети. Також узгоджувальні процедури є однією з форм соціального діалогу і потребують більш детального роз'яснення у цьому Законі.

Оціночні поняття також містяться і в статтях Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Почнемо аналіз із завдання Закону, а саме стаття 1: «Закон спрямований на захист ветеранів війни шляхом: створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття» [11]. Це речення має у складі два оціночних поняття «належні умови» та «активне довголіття».

Якщо розглядати «належні умови» у контексті цього Закону то до них можна віднести надання пільг, які передбачені у статтях 12-16, наприклад, «безплатне одержання ліків; безплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування; щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація» [11].

Тобто, особи, на яких поширюється дія цього Закону мають право на забезпечення необхідними ліками безкоштовно, на отримання безкоштовних путівок до санаторно-курортних закладів, на переважне право першості при обслуговуванні у аптеках і при госпіталізації.

Щодо поняття «активне довголіття», то це ідеалізоване явище під яким слід розуміти комплекс заходів, корисних звичок для людей похилого віку, що тримають їх у постійному русі, формі та тонусі.

Одним із основних законодавчих актів права соціального забезпечення виступає Закон України «Про соціальні послуги».

У статтях останнього нам вдалося знайти такі оціночні поняття: 1) «негативні наслідки для осіб/сім'ей»; 2) «професійні труднощі», «професійне вигорання», «емоційна підтримка» (п. 18 ч. 1 ст. 1); 3) «у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я» (п. 3 ч. 1 ст. 12); 4) обставини, що впливають на надання або припинення надання соціальних послуг (п. 4 ч. 2 ст. 12); 5) «дбайливо ставитися до майна надавачів соціальних послуг» (п. 7 ч. 2 ст. 12); 6) «найкращі інтереси отримувачів соціальних послуг» (п. 1 ч. 8 ст. 13) та інші.

Оціночне поняття «професійне вигорання» не передбачене у цьому Законі, проте викладене у Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України та вживається у чотирьох значеннях:

1) «реакція організму та психологічної сфери людини, яка виникає внаслідок тривалого впливу стресів середньої інтенсивності, що обумовлені її професійною діяльністю». Тобто як фізіологічно-психологічна категорія;

2) «результат некерованого довготривалого стресу». Тобто як наслідок психологічної бездіяльності щодо вирішення внутрішньо-зовнішнього конфлікту у процесі життєдіяльності та здійснення певного виду професійної діяльності;

3) «психічний стан, який характеризується виникненням відчуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини, і поєднує в собі емоційну спустошеність, деперсоналізацію і редукцію професійних досягнень». Тобто довготривалий процес емоційного та фізичного виснаження людини;

4) «різновид та передумова професійної деформації особистості». Як вид видозміни особи в індивідуальному та трудовому контексті (зміна роду зайнятості, способу життя тощо) [12].

Тобто цей термін є визначеним, але не у законодавчих актах права соціального забезпечення, а у інших джерелах законодавства. Поняття «професійне вигорання» вживається у цих значеннях тільки для вказаної Інструкції і тому для права соціального забезпечення воно є оціночним. Також це якісне, просте за будовою оціночне поняття, що може застосовуватись для вказаного Закону у розумінні викладеному в Інструкції, адже вона теж стосується роботи з персоналом.

Щодо словосполучення «емоційна підтримка», то це поняття є абсолютно не конкретизованим у законодавстві. Воно застосоване у контексті професійної підтримки для працівників,

які надають соціальні послуги. Саме за цією ознакою «емоційна підтримка» є відмінною від терміну «психологічна підтримка», визначення якого передбачене абзацом 7 ст. 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [46] як «система соціально-психологічних, психолого-педагогічних способів і методів допомоги особі з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, сприяння соціально-професійному самовизначенню, підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці та спрямуванню зусиль особи на реалізацію власної професійної кар'єри». Зіставлення цих понять засвідчує також те, що у загальному «емоційна підтримка» є однією із складових «психологічної підтримки» [13].

Поняття «професійні труднощі» не роз'яснено у цьому Законі та інших законодавчих актах, воно не містить вичерпного переліку труднощів, які вважаються професійними.

З огляду на спрямованість цього Закону під оціночним поняттям «професійні труднощі» слід визначати складні важкі обставини, ситуації, що виникають у професійній діяльності працівників, які надають соціальні послуги та можуть впливати на емоційний стан особи і якість виконання їх роботи.

«Обставини, що впливають на надання або припинення надання соціальних послуг» чітко не визначені нормами розглянутого Закону. У статті 24 передбачено перелік підстав для відмови у наданні та для припинення надання соціальних послуг, але вище зазначене оціночне поняття означає ті обставини за існування яких створюється можливість впливу на передбачені підстави.

Тому воно і є оціночним. Так, однією з підстав припинення надання соціальних послуг є «відсутність потреби у соціальних послугах за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї» обставиною, яка впливає на цю підставу може бути одужання особи, що потребувала денного догляду вдома.

Поняття «найкращі інтереси отримувачів соціальних послуг» є занадто суб'єктивним і може застосовуватись з точки зору отримувача, що саме для нього є «найкращими інтересами».

Для кожної особи своя пріоритетність потреб та інтересів, тому на нашу думку використання такого поняття у нормах цього Закону є недоцільним та зайвим.

Звернемося до норм Закону України «Про статус та соціальний захист громадян які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», який містить наступні оціночні поняття: 1) «безпечні умови проживання» (ст. 5); 2) «для тих, хто потребує поліпшення житлових умов» (п. 20, 23 ч. 1 ст. 20); 3) «житлові умови поліпшилися настільки, що відпали підстави для надання іншого жилого приміщення» (п. 23 ч. 1 ст. 20); 4) «осіб, які потребують поліпшення житлових умов» (п. 3 ч. 1 ст. 21) [14].

При з'ясуванні значення словосполучення «безпечні умови проживання» у термінології законодавства було виявлене подібне поняття «безпечні умови для людини», що визначено «як стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину», та передбачено у ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [15]. Більш широким терміном виступає словосполучення «безпечні умови для людини», адже до його складу входять умови проживання, життя, середовища. Завдяки сукупності цих компонентів і відсутності у них шкідливого впливу на здоров'я особи створюються повноцінні безпечні умови для людини.

До змісту оціночного поняття «осіб, які потребують поліпшення житлових умов» є багато запитань. По-перше, незрозуміло з якого моменту виникає потреба у поліпшенні наявних умов цих осіб та по-друге, які саме житлові умови є такими, що потребують поліпшення. Необхідні положення можна знайти у житловому законодавстві. Так, у пункті 13 Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР (що є досі чинними) передбачено вісім випадків за яких громадяни потребують поліпшення житлових умов, наприклад, це ті громадяни, які проживають: «у приміщенні, що не відповідає встановленим санітарним і технічним вимогам»; «не менше 5 років за договором найму (оренди) в будинках (квартирах), що належать громадянам на праві приватної власності»; «у гуртожитках»; «в одній кімнаті по дві і більше сім'ї, незалежно від родинних відносин, або особи різної статі старші за 9 років, крім подружжя (в тому числі якщо займане ними жите приміщення складається більш як з однієї кімнати)» та інші [16].

Тобто, житлові умови, які потребують поліпшення здебільшого визначаються через два критерії: 1) приміщення з порушенням до санітарних та технічних вимог приміщення; 2) кількість осіб, сімей на одне приміщення (занадто тісні для проживання осіб).

А також ці житлові умови визнаються не придатними для нормальної повноцінної життєдіяльності людей. Описане оціночне поняття є конкретизованим у законодавстві іншої галузі

права, але законодавчий акт, який містить вичерпний перелік вказаних умов є «застарілим» та потребує оновлення.

У нормах Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17] можна зустріти поняття, що є оціночними. Наприклад, «належні умови» у ч. 2 ст. 15: «Військовослужбовцям, які балотуються кандидатами у народні депутати, депутати місцевих рад, їх командири (начальники) повинні створювати належні умови для здійснення цього права» [17].

У Законі не визначено які саме умови повинні бути створені командиром (начальником) військової частини, щоб визнати їх належними для вільного здійснення права особи обирати і бути обраним. Для конкретизації цього поняття необхідно звернутися до Виборчого кодексу України [18].

З вищенаведеного положення до належних умов входить те, що командир (начальник) повинен отримати згоду військовослужбовця, який є кандидатом у депутати, для призову на навчальні та спеціальні збори. До цих умов також можна віднести надання вихідного дня у зв'язку з проведенням виборів.

Проте, перелік «належних умов для здійснення цього права» обмежений, не розкритий законодавцем. Інші, не визначені Виборчим кодексом, умови можуть здійснюватися на вільний розсуд командира (начальника) та в обсязі, що є зручним саме для нього.

Ще одне оціночне поняття міститься у нормі частини 10 статті 10¹ цього Закону: «можуть надаватися відпустки за сімейними обставинами та з інших поважних причин» [17]. Законодавець частково конкретизує поняття «поважні причини» наводячи один із прикладів таких причин – сімейні обставини, але це лише один приклад, а не конкретно встановлений перелік.

Тобто будь-які причини, які наведе військовослужбовець можуть бути визнані поважними з точки зору командира військової частини. До поняття «поважні причини» можуть входити певні неочікувані або передбачувані обставини ужитті військовослужбовця, дії фізичних або юридичних осіб, явища, що не залежать від його волі. Віднесення причини до поважної здійснюється переважно на підставі норм моралі і не завжди причини, які військовослужбовець буде вважати поважними будуть такими для командира (начальника) військової частини.

У ч. 1 ст. 11 цього Закону вживається таке оціночне поняття як «небезпечні фактори військової служби» у контексті права військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу. Це поняття є оціночним, тому що у законодавчих актах не наведено переліку таких факторів та не конкретизовано тлумачення цього поняття. Варіанти визначень містяться у тематичних посібниках, наприклад, до небезпечних факторів військової служби відносять чинники, що здійснюють безпосередній негативний вплив на організм людини або на виконання нею функціональних обов'язків та викликають порушення стану здоров'я військовослужбовців, а також фактори, які можуть бути причинами вибухів, аварій, пожеж, людських жертв. Цими небезпечними факторами можуть бути: аварії; механічні ураження (удари, пошкодження або травми від ураження важкими предметами); надлишкові концентрації канцерогенних, токсичних і радіоактивних речовин; заподіяння шкоди здоров'ю військовослужбовців (травмування, захворювання, отруєння) або загибель особового складу; радіаційні поля іонізуючих випромінювань та інші [19, с. 12-13].

Як бачимо, у навчальній літературі є примірні переліки та визначення оціночного поняття «небезпечні фактори військової служби». Але вичерпний перелік цих факторів встановити неможливо, тому це поняття так і залишиться оціночним.

Для збільшення ступеню конкретизації законодавцю слід навести орієнтовний перелік небезпечних факторів чи ввести визначення терміну які фактори можна вважати небезпечними під час здійснення військової діяльності.

Наступним для розгляду на предмет оціночних понять пропонуємо Закон України «Про пенсійне забезпечення» [4]. У статті 3 цього Закону передбачене таке поняття як «особи, зайняті суспільно корисною працею». Це поняття розкрито у економічному енциклопедичному словнику та означає «трудова діяльність окремих індивідів, трудових колективів, сукупного працівника, що спрямована на створення необхідних і корисних благ для задоволення потреб суспільства. Корисність такої праці залежить передусім від того, наскільки створений продукт або послуга відповідають дедалі більшим потребам населення, які зазнають кількісних та якісних змін на різних етапах економічної системи, особливо у процесі переходу від менш розвиненої суспільно-економічної формації до більш розвиненої» [20]. Наведене у Законі поняття є оціночним, адже праця кожної особи має оцінюватись на предмет корисності, щоб бути суспільно корисною.

Також це словосполучення не розкрито та не роз'яснено у аналізованому Законі. Далі у цій статті наводиться перелік осіб, які мають право на трудову пенсію і з цього переліку не всі особи займаються суспільно корисною працею, а саме «інші особи, які підлягають державному соціальному страхуванню», «члени сімей осіб, вказаних у цій статті, і пенсіонерів з числа цих осіб – у разі втрати годувальника». Тому на нашу думку, це оціночне поняття потребує уточнення.

У законодавчих актах, що належать до системи права соціального забезпечення можна виявити велику кількість оціночних понять, що потребують конкретизації та законодавчого закріплення. Для їх класифікації основним критерієм вважаємо ступінь конкретизації оціночних понять законодавцем. З метою розкриття цих понять законодавець часто використовує орієнтовні не вичерпні переліки. За допомогою їх оціночні поняття наповнюються змістом та становляться більш визначеними.

Розглянуті поняття є здебільшого якісними та простими. Наведені приклади з аналізованих законодавчих актів – це лише невелика частина оціночних понять, що вживаються при формуванні норм права соціального забезпечення. Разом зі створенням нових норм з'являються нові оціночні поняття, що мають бути пояснені законодавцем у правових джерелах. Отже, право соціального забезпечення містить різноманітні оціночні поняття, що можуть тлумачитись і у актах інших галузей законодавства та бути згруповані за певними критеріями.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4. 720 с.
2. Жеребкин, В. Е. Оценочные понятия права (текст лекции). Харків: Вид. Харк. юрид. ін-та, 1976. 16 с.
3. Резанов С.А. Форми закріплення адміністративного розсуду: оціночні поняття та їх зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Ч. 2. Т. 1. С. 80–87.
4. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 3. ст. 10.
5. Астрахан Е. И. Оценочные понятия в советском законодательстве о труде и социальном обеспечении. *Учёные записки ВНИИСЗ*. Москва, 1974. Вып. 30. С. 37–56.
6. Черноус С.М. Місце оціночних понять у понятійному апараті трудового права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. Київ, 2005. С. 26-28. (Юридичні науки ; Вип. 67.69)
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999 р. № 46. Ст. 403.
8. Правила безпеки в газовому господарстві коксохімічних підприємств і виробництв: затв. наказом Держгірпромнагляду від 27.03.2007 р. № 61. *Офіційний вісник України*. 2007 р. № 32. Ст. 1323.
9. Положення про комісію (уповноваженого) із страхування у зв'язку з тимчасовою втраченою працездатності: затв. постановою правління Фонду соціального страхування України від 19.07.2018. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0013890-18#Text>
10. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011 р. № 28. Ст. 255.
11. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993 р. № 45. Ст. 425.
12. Інструкція про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України: затв. наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 14.04.2008. № 318. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 54. Ст. 1823.
13. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. *Офіційний вісник України*. 2005 р. № 44. Ст. 2757.
14. Про статус та соціальний захист громадян які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991 р. № 16. Ст. 200.
15. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 4004-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994 р. № 27. Ст. 218.

16. Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР: постанова Ради Міністрів Української РСР і Української Республіканської Ради Професійних Спілок від 11 грудня 1984 р. № 470.

17. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991 р. № 15. Ст. 190.

18. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. № 396-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020 р. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.

19. Охорона праці та безпека військової діяльності: навчальний посібник / О. П. Северин, В. М. Богомаз, М. В. Боренко, В. Г. Лоза, І. Є. Крамар, О. І. Шаптала. Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. Дніпро, 2018. 208 с.

20. Економічний енциклопедичний словник. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/7500.html>